

Aukojimas ir pasiaukojimas arba kaip apjuodinti baltus

Jonas VAIŠKŪNAS

Džiugus įvykis – šviesą išvydo dar vienas, jau šeštas Kultūros, filosofijos ir meno instituto¹ leidžiamas „Senovės baltų kultūros“ serijos tomas *Nuo kulto iki simbolio*. Leidinyje skelbiami 17 autorių moksliniai straipsniai, per keletą pastarųjų metų skaityti 3-jose mokslinėse konferencijose, surengtose Kultūros ir meno institute ir skirtose baltų kultūros tyrinėjimams. Greta lietuvių G. Beresnevičiaus, E. Usačiovaitės, N. Laurinkienės, G. Zabelos, K. Nastopkos ir kitų leidinyje spausdinami latvių mokslininkų J. Urtano (*Latviškų padavimų motyvas – pinigų statinė šaltinyje prie piliakalnio*), J. Upeniecės (*Paukščių kultinė prasmė lietuviškoje medžiagoje*), R. Ivanovskos (*Žydyntis medis: moters paveikslas genėzė latvių liaudies dainose*); rusų S. Ryžakovos (*„Aplinkui smėlio kalvos, o Ryga vandenys“*. *Ryga: miestas ir mitas*), M. Zavjalovos (*Pasaulio modelis lietuvių užkalbėjimuose*), M. Smirnovos (*Įkapių papuošalų ornamentai Nogato ir Deimės upių tarpupyje V–IX amžiais*), V. Kulakovo (*I–XI a. prūsų ornamento stilistika ir simbolika*) baltistiniais straipsniai. Žengtas dar vienas žingsnis mūsų senosios baltiškos kultūros supratimo link.

Spartesnį baltų kultūros tyrimų žingsniavimą į priekį pristabdo ir gyvesnį šios srities mokslinių ginčų stoka. Jų trūkumas toks akivaizdus, kad prašosi net atskirai įvardijamas. Gali rašyti ką nori, santūriai samprotauti, nusifantazuoti arba, priešingai, skelbti atradimus – niekas ir ūso nepajudins, jokių atsiliepimų ar diskusijų. Kodėl taip? Gal dėl mūsų perdėto lietuviško „intravertiškumo“ ar „individualizmo“ – visi užsiėmę savimi? O gal visiems viskas aišku, mokslinis žodis ar tekstas nė nekelia ir nesprendžia jokių klausimų, tik aiškina „kaip yra iš tikrųjų“? „Betgi turėtų rasti jaunų ambicingų mokslininkų, kad sudrumstų užsistovėjusį vandenį, drąsiai pareikštų savo nuomonę“, – tariau neseniai keletui jaunų doktorančių. „Ką jūs, – atsakė, – mūsų darbo vadovė dr. R. turi tvirtą savo nuomonę, ir jei nori, kad viskas būtų gerai, nė nebandyk rašyti, pavyzdžiui, apie P. reiškinių paplitimą, bet stenkis pabrėžti, kad visame kame dominuoja darni K. sistema...“ Pamažu pradėdau suprasti, kodėl neįmanomi moksliniai ginčai: juk jie palaimingos visažinystės alpyly suvokiami kaip asmeninis įžeidimas. O juk norime išlikti mandagūs. Gerai dar, kad ne visiems ir ne visada tai pavyksta...

Vieną trumpą vasarvidžio naktį ištisai skaitant *Nuo kulto iki simbolio*, kai jau buvau bepasiduodąs dienos darbų ir nakties tylos priviliotam snauduliui, ėmė ir išbudrino mane dr. E. Usačiovaitės *Baltiškasis aukojimas*. Ką tik buvo tekę pasigilinti į tos pačios autorės išsamią studiją *Lietuvių liaudies ornamentai: valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai* (Vilnius, 1988), siekiant išsiaiškinti vieno iš būdingiausių lietuvių ornamentų – apskritimo su šešiakampe segmentine žvaigžde (ASŽ) prasmę. E. Usačiovaitės knygoje radau šį klausimą išsamiai aptartą. Pripažindama šio simbolio pagonišką kilmę, autorė, kaip ir kai kurie kiti tyrinėtojai, atkreipė dėmesį į ASŽ ir krikščioniško kryžiaus tapatinimą lietuvių liaudies meistrų padarytuose kata-

likiško kulto objektuose. Nustebino išvados. Pasak E. Usačiovaitės, segmentinių žvaigždžių prasmė „gali būti susijusi su senesne – pagoniška saulės tradicija“, bet tik rankšluostinių ir prieverpsčių puošyboje, o štai sakralinio meno dirbiniuose – nieku gyvu, nes šiuose liaudies meistrų darbuose „krikščioniška šešiakampės segmentinės žvaigždės prasmė dengia senąją pagonišką prasmę“, nes apskritai lietuvių liaudies kultūra „rodo didelį žmonių pamaldumą, kūrybiškai puoselėjamą katalikų tikėjimą, kūrinių tą temą poreikį ir jų buvimą. Apie to laikotarpio žmonių dvasinį taurumą liudija mūsų literatūros klasikai“ (ten pat, p. 44–45). Ką gi, pagonybės reminiscencijos krikščioniškose liaudies tradicijose kai ką glumina ir, matyt, kelia pavojų „dvasiniam taurumui“. Šiukštu pripažinti, kad ASŽ atveju turime reikalą su vienu iš sakraliausių pagoniškų simbolių, kuris kaip tik dėl to ir galėjo taikyti krikščioniškojo kryžiaus ar Apvaizdos ženklų vieton.

Ir štai dabar *Baltiškasis aukojimas*. Pabrėžusi didelę aukojimo svarbą religiniams kultams E. Usačiovaitė, kaip ir priklausoma, deklaruoja kritiško požiūrio į šaltinius nuostatą, pažymėdama, kad jų tekstus rašę krikščionys buvo šališki, siekė išnaikinti aprašomus pagoniškus papročius, taigi, kaip sakyta, „rašytiniais šaltiniais apie baltų aukojimus remtis reikia kritiškai“, nes juose „galimi perlenkimai“ (p. 57–58). Čia pat ši griežta nuostata užgrūna amžinai visa kuo kaltus ožius. Autorėi atrodo įtartina, kad baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose per daug jau rašoma apie ožių aukojimą – „juk ožys viduramžių ir vėlesnėje Vakarų Europos kultūroje buvo šėtono įvaizdis“ (p. 58).

Prieš 8 metus vienoje etninės kultūros konferencijoje kliuvo ir E. Plioplienei už šiaudinių ožių deginimą moderniam Vilniuje. Galiausiai viena konferencijos pranešėjų, lietuviškai nemokanti vienuolė, atrodo, italė, karštai pasmerkė paskutinius Europos pagonis, vis dar tebeaukojančius kruvinas aukas savo šalies sostinėje! „Argi jums negana viską išperkančios Kristaus aukos?“ – retoriškai klausė ji sėdinčiųjų salėje. Štai tuomet pirmą kartą pajutau, kaip gimsta „šaltiniai“, ir supratau „kritiško požiūrio“ į juos svarbą.

Taigi, suprask, krikštonių metraštininkai, savo kronikose norėdami apjuodinti baltus, tyčia „išaukštino“ šėtoniškąjį ožį, paskyrę jam garbingesnę vietą istorinių šaltinių puslapiuose nei jis nusipelnė ir kartu skaudžiai nuskriaudę ne ką mažiau pagonių aukotus jaučius, kiaules, vištas, žąsis, gaidžius ir t. t. Manau, kad metraštininkai gerokai rizikavo prašauti pro šalį, nes ne vieno doro ir raštingo anų laikų krikščionio galvoje galėjo švystelti ir priešinga mintis: „Gal ne tokie jau blogi tie pagony, jei taip uoliai naikina tuos šėtono išperas?“ Juolab kad, pasak metraštininkų, ir pagoniškos maldos sunkiai atskiriamos nuo „Tėve mūsų“, ir „10 Dievo įsakymų“ pagony žinojo. Kažkaip labai jau neparankiai šališki buvo tie krikštytojai, iš kurių vienam net išsprūdo, kad pagony prūsai buvę „žmogiškiausi žmonės“ (*homines humanissimi*)...

Atėjo laikas atstatyti istorinį teisingumą, ir tuo tikslu E. Usačiovaitei pasirodė geriausiai tinkamos žmonių aukos. Solidžiausia, žinoma, – „didžiojo kankinio“ Adalberto auka. Pati aukodama kritišką požiūrį į šaltinius bei išsisus penkis savo straipsnio puslapius, E. Usačiovaite toliau (re)konstruoja tokia istoriją, pagal kurią šv. Adalberto (Vaitiekiaus) būta ne šiaip prūsų nužudyto, bet – paaukoto dievams. Kuo remiantis daroma tokia išvada? Ogi giliais įsitikinimais ir – vieninteliu argumentu: pirmasis garbingam vienuoliui smogė prūsų vadas Sikas. Nesvarbu, kad nė vienas iš 3 istorinių šaltinių nė neužsimena apie religinį aukojimą, priešingai, pabrėžia tik prūsų įtūžį ir kerštą, pavyzdžiui: „Iš įsiutusios minios pašoko užsidegęs Sikas ir, iš visų jėgų paleidęs didžiulę ietį, pervėrė jam [Adalbertui] pačią širdį. Mat jis [Sikas] buvo stabmeldžių šventikas ir tos sukilusios minios vadas, todėl lyg iš pareigos pirmasis jį sužeidė. Po to subėgo visi ir, atverdami jam naujas žaizdas, išliejo savo pyktį“ (BRMŠ I, 175).

E. Usačiovaite užmiršta, kad savo straipsnio pradžioje, aptardama dvi aukojimo rūšis – nekruvinąją auką ir kruvinąją auką,² – abiem atvejais pripažino, jog dievams būdavo aukojami vertingiausi, brangiausi dalykai: įvairūs daiktai, vaisiai, maistas, gyvuliai ir net žmogaus gyvybė. („Visa ko pasaulyje davėjui Dievui žmogus taip pat stengiasi duoti ką nors vertinga – geriausia iš to, ką turi“ [p. 60]). Ar į tokią aukos sampratą telpa „didysis kankinys Adalbertas“? Nusikaltęs prūsų įstatymams, netiksliai savo elgesiu papiktinęs vietos bendruomenę ir jos vadus, šis slavas misionierius buvo nubaustas už nepaklusnumą, piktžodžiamą prieš prūsų dievus, už tautos šventenybių išniekinimą.³ Nubaustas mirties bausme taip, kaip būtų nubaustas bet kuris kitas nusikaltėlis.⁴ Bet E. Usačiovaitei tai labai stebina: „Sunkiai suvokiamas prūsų įtūžis, pavaizduotas Adalberto biografijose. Juk kiti rašytiniai šaltiniai, pavyzdžiui, Adomo Brėmeniečio istorija, apie prūsus sako *homines humanissimi*, t. y. žmogiškiausi žmonės, kurie anaipatol nepriešiški svetimšaliams, palaiko su jais prekybinius ryšius, o iškilus pavojui jūroje ar užpuolus nepažįstamuosius piratams, skuba į pagalbą“ (p. 64). Bet kuriam lietuviui, net visai nesidominčiam savo tautos mitologija ir istorija, gerai žinoma, kokiais būdais krikščionys skleidė savo dievo mokymą baltų žemėse. Nepagarba vietos šventenybėms ir dievams buvo reiškiamas, švelniai tariant, ne vien žodžiu... Šventosios girios, į kurias buvo draudžiama įžengti, buvo ne „religiniai draustiniai“, kaip jas įvardija autorė. Daugeiliu atvejų tai galėjo būti nekrokulto vietos – bendruomenės vėlių, o kartu ir dievų buveinė. Kodėl prūsai Adalbertą žudė įtūžę? O ar galėjo *žudyti ramiai*? Taip, galėjo, bet tik tuo atveju, jei būtų įvykdę ne kerštą ir bausmę, o religinį aukojimą. Sunku įsivaizduoti religines apeigas, kuriose su įtūžiu aukojami nusikaltėliai. Tuomet gal ir XVII–XVIII a. Katalikų bažnyčios raganų deginimo procesus įvardyti kaip religinį žmonių aukojimą krikščionių dievui?..

Ir vis dėlto Adalbertas tikra auka – tik ne prūsų pagonių, o pačios Bažnyčios paaukota. „Būkime teisingi, nors ir biedni“: šis vienuolis sąmoningai save paaukoko (pasiaukojo) savojo dievo Kristaus labui ir jo paties pavyzdžiu, sąmoningai nepaisydamas nedviprasmiškų prūsų perspėjimų bei savo veiksmais pats provokuodamas sau bausmę. Tai paliudyta trijuose skirtinguose šv. Adalberto (Vaitiekiaus) gyvenimo aprašymuose. Pvz.: „Ten [Gdanske] per iškilmingas mišias Tėvui [Dievui] paaukoko Kristų, kuriam po keleto dienų pats save kaip auką

Adalberto atvykimas į Prūsiją. Reljefas ant Gniezno soboro vartų. Bronza, XII a. (MHM I 156). Krikščionybės skleidėją pasitinkantys prūsai pavaizduoti atstatę skydus, tarsi perspėjantys: „Ginsime savo tikėjimą!“, ir iškalbingai pakėlę smilius: „Grįžk, iš kur atėjęs!“.

rengėsi atnašauti“ (BRMŠ I, 174); „Broliai, neliūdėkite! Žinokite, kad visa tai kenčiame dėl viešpaties vardo [...]. Juk kas gi yra narsiau, kas gražiau, kaip paaukoti savo brangiąją gyvybę už saldžiausiąjį Jėzų“ (BRMŠ I, 175); „Turi tai, ko visada norėjai, mirk kentėdamas už pasiilgtąjį Kristų, tapęs laimingąja auka tą pačią dieną, kurią Išganytojas už tave ir pasaulį buvo nukryžiuotas“ (BRMŠ I, 182). Krikščioniškame religiniame kontekste toks vienuolio pasiaukojimas būtent ir laikytinas aukščiausio religinio sąmoningumo bei pačių didžiausių dvasinių kvalifikacijų liudijimu, už tai jam ir buvo suteiktas šventojo vardas. Tik panašaus intensyvumo religiniame kontekste galima suprasti ir baltų religinius pasiaukojimus: į mirtį mūsų lauke besiveržiančius karius, paskui vyrą Anapiln sekancias našles, kitus artimuosius. Pilėnų ir Kulionių⁵ gynėjų pasiaukojimas barbariškumo proveržiu gali pasirodyti tik tam, kas šventą baltų kovą už savo žemės ir dvasios laisvę tesuvokia kaip tamsuolių laukinių pasipriešinimą nepalyginti aukštesnėms „krikščioniškosioms vertybėms“.

Istoriniai šaltiniai išties mini žmonių aukojimą ir pasiaukojimą baltuose šiais atvejais: laidotuvių metu ir karo metu (belaisvio aukojimas)⁶ (BRMŠ I, 132) – t. y. tais atvejais, kai akis į akį susiduriama su mirtimi. Štai kaip istorinių šaltinių žinias šiuo klausimu vertina religijotyryninkas G. Beresnevičius specialiai tam skirtame straipsnyje *Žmonių aukos Lietuvoje*: „Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad belaisviai aukojami ne kokių nors metinių švenčių metu [...], o vien tik karo žygiuose. Ir tai

tik tada, kai pasiekama pergalė. Belaisviai neaukojami prieš mūšį, tarkim, meldžiant dievų palankumo kovos metu, neaukojami jie ir pralaimėjus. Be to, dažniausiai ar paprastai aukojamas vienas belaisvis [...]. Šiais atvejais susiduriame su reiškiniu, religijų istorijoje žinomu kaip pergalės auka (Siegesopfer). Tokia auka – tai padėka už pasiektą pergalę. [...] niekur neminima, kad šie belaisviai būtų gabenami į Lietuvą, kad ten būtų pompastiškai sudeginti. Tai reiškia, jog šiose aukose nedalyvaudavo nė senosios religijos žyniai – apie jų dalyvavimą karo žygiuose neturime jokių duomenų. Vadinasi, čia susiduriame su karo papročiu, o ne su specifine religine žmogaus auka. Religijų istorijoje panašūs kariniai papročiai žinomi, tačiau šiuo metu jie nelaikomi tos konkrečios religijos išraiška, veikiau tai būtų universalių karinių papročių dalis.” Prieinama išvada, kad „šaltinių minimi belaisvių riterių aukojimai buvo karinių papročių dalis, bet pati senoji lietuvių religija belaisvių ir apskritai žmonių aukų, matyt, nereikalavo” (Beresnevičius 1995, 5). Savo ruožtu baltų bei indoeuropiečių mitologijos ir religijos tyrinėtojai T. Gamkrelidzė, V. Ivanovas, N. Vėlius konstatavo, kad iki šiol nėra galutinai aišku, ar senieji indoeuropiečiai išvis yra aukoję savo dievams žmones (BRMŠ I, 48).

Dėl gyvulių aukojimo baltų dievams didesnių abejonių nekyla. Sprendžiant iš šaltinių, gyvulių aukojimo apeigų metu aukojamo gyvulio mėsa buvo paruošiama ritualiniam valgymui, ir tik tam tikros aukos dalys: kaulai, vidaus organai bei tam tikra valgymui paruošto maisto dalis buvo skiriama dievybėms. Galėjo būti deginamas ir visas gyvulys (pavyzdžiui, žirgas laidojimo metu) tais atvejais, kai buvo siekiama jį visą perkelti anapus. Tačiau viena seniausių baltų gyvulių aukojimo formų, matyt, vis dėlto reikia laikyti ritualinį paaukoto gyvulio mėsos valgymą, į bendras vaišes sukviečiant dievus ir mirusiųjų vėles. Tai pripažįsta ir E. Usačiovaitė: „[...] puotos, per kurias suvalgomas aukojamas gyvulys, ir gėrimo būdas pagal saulę su nupylimais galėjo būti senovės lietuvių aukojimo ritualo elementai nuo seniausių laikų” (p. 71). Gyvūno skerdimas religinių apeigų metu nuo skerdimo kasdienio vartojimo reikmėms skyrėsi nebent tuo, kad buvo religiška sureikšmintas, pakylėtas ir palydimas tam tikrų apeiginių veiksnių bei intencijų. Galutinis aukojimo ir skerstuvių žemiškas rezultatas tas pats – mėsos valgymas. Aukojuamas gyvūnas nebuvo kankinamas, kaip kad ir XXI a. ūkininko sodyboje nėra kankinama skerdžiama kiaulė. Štai vienas tokio aukojimo pavyzdys: vaidila Valtinas Suplitas „šitą juodą, gerai nušertą riebią kiaulę, palydėdamas keistais judesiais, paskerdė, nusvilino, nuvalė ir puikiai paruošė. Paskui jis nupjovė kiaulės spenius [...] ir, ištaręs ar sumurmėjęs keletą žodžių, įmetė juos į jūrą. Prieš dėdamas kiaulės mėsą į didelį katilą, jis dar daugiau kalbėjo ir išdarinėjo visokius savo burtininkavimo judesius. Katilė vanduo buvo pasūdytas ir užvirintas ant didelio laužo. Kai mėsa pakankamai išvirė, visi esantys turėjo valgyti ir išgerti alų” (BRMŠ II 290). Nesusipratimu laikytinas M. Strykowski ir A. Gvagninio aprašomas derliaus nuėmimo šventės proga Žemaitijoje, Lietuvoje ir gretimuose kraštuose aukojamų gyvūnų apeiginis užmušimas lazdomis. Pasak Gvagnini'o, „paskui atveda jautuką, paršą ir kiaulę, gaidį ir vištą, ir kitokių naminių gyvulių – po patiną ir patelę. Juos pagonišku papročiu užmuša ir šitaip aukoja. Iš pradžių žynys, arba burtininkas, kalbėdamas kažkokius žodžius, ima gyvulį lazda mušti; paskui visi dalyviai muša jį per galvą ir per kojas, daužo nugarą, pilvą ir kitas kūno dalis sakydami: „Tai tau, dieve Žemininke...” [...] Paskui paaukotų gyvulių mėsą suval-

go” (BRMŠ II, 474–475). Toks gyvulių užmušimas lazdomis apeigų metu sunkiai įsivaizduojamas, o sumušta, mėlynėmis nusėta gyvulių mėsa vargu ar galėjo būti tinkama apeiginiam valgymui. Juk ir šiandien skerstuvių metu pamėlusias skerdienos vietas ūkininkas išpjauna kaip netinkamas maistui. Greičiausiai aukojami gyvuliai apeigų metu buvo plakami kokio nors švento augalo šakomis, pabaigtuvių jėgų grįžtėmis, kuo nors panašiu į verbas arba vantas ir tik po to skerdžiami.⁷

Aptarusi baltiškuosius aukojimus, E. Usačiovaitė galiausiai prieina svarbiausią išvadą, kad lietuviškas žodis *šventė* galėjęs atsirasti iš žodžio *šventas*, nes baltai, taip pat ir lietuviai, „aukodavo kiekvieno svarbaus įvykio proga (tuomet daug meldavosi, giedodavo, apeiginiu būdu valgydavo ir gerdavo), tai tas momentas būdavo *šventas*” (p. 77). „Idomu būtų tuo požiūriu etimologiškai panagrinėti lietuvišką žodį *šventė*”, – baigusi baltiško aukojimo nagrinėjimą, nubrėžia savo tolimesnių mokslinių tyrimų kryptį tyrinėtoja. O kas gi, tiesą sakant, trukdė tai padaryti prieš paskelbiant šį mokslinį straipsnį? Galima buvo jei ne pasiklausti nesunkiai randamų Vilniuje kalbininkų, tai paprasčiausiai atsiversti klasikinį E. Fraenklio *Litauisches etymologisches Wörterbuch* ar net K. Būgos *Raštus*, kuriuose pagal rodyklę nesunku rasti bet kurį jo aptartą žodį, tarp daugelio – trumpai ir *šventė*. Ką kalbėti apie specialiai tokiems atvejams skirtą P. Skardžiaus *Lietuvių kalbos žodžių darybą*.⁸ O jeigu kartais būtų kilęs gilesnis susidomėjimas šiais indoeuropiečių laikus siekiančiais lietuvių žodžiais, jų kilme bei atitikmenimis kitose giminiškose kalbose, tokį atleistiną mokslininkui smalsumą irgi būtų buvę galima nesunkiai patenkinti – šiuo klausimu kaip tik yra nemažai prirašyta.⁹

Tuo pastabas baltiškojo aukojimo tema galima būtų ir baigti, jei prie jo nebūtų pridurta intriguojančių nepaprastai „mokslinių” išvadų. Išvadose E. Usačiovaitė galų gale išsako tai, kas jai visą laiką sopėjo, tai, kas galų gale, matyt, ir paakino rašant straipsnį paaukoti mokslines ir pasitelkti konfesines nuostatas. Štai: „Todėl daugiau negu keista šiandien girdėti, kad Lietuvoje nūnai išpažįstama baltų religija, o ateityje ji būsianti dar labiau stiprinama ir globojama. Šitokiam anachronizmui jokių būdu negalima pritarti, nes tuomet tektų atgaivinti žiaurius žmonių ir gyvūnų aukojimus, – būtent toks buvo baltiškas kultas. O be kulto, suprantama, religija – ne religija, tik etnografiški vaikų žaidimėliai. Siūlymas šitokia vaikiška forma dabar vykdomą praeities populiarinimą pateikti kaip tradicinę religiją ir įstatymiškai sulyginti su krikščionybe yra visai nesuvokiamas”. Būtent tokios yra E. Usačiovaitės mokslinio straipsnio išvados.

Pirma, jei tikrai norėta palyginti senovės ir šių laikų baltų tikėjimo išpažinėjų kultus, tai būtų neprošal ir pastaraisiais bent kiek pasidomėti. Netgi studentai yra barami už referatų išvadose išsakytus dalykus, kai apie juos nė žodžiu neužsimenama pačiame darbe. Antra, sprendžiant iš minėtų išvadų, baltiškoms lietuvių tradicijoms derėtų būti užsikonservavusioms bent jau XIV a. lygmenyje, o dabartiniams baltų religijos išpažinėjams, norint „solidžiau” atrodyti, būtų privaloma imtis E. Usačiovaitės rekonstruotųjų „žiaurių žmonių ir gyvūnų aukojimų”. E. Usačiovaitė griebiasi ultimatumo: jei neaukosite žmonių, nebūsime verti baltų religijos išpažinėjų vardo... Justi adalbertiška dvasia. Ką gi, save kaip mokslininkę ji, regis, jau paaukojo.

Aukojimas buvo ir lieka svarbus senojo baltų tikėjimo apeiginis veiksmas. Šiandieninėse savo apeigose baltų tikėjimo tęsėjai romuviai ir toliau aukoja, tai reiškia – savo šventėse

protėvių vėlių ir dievų garbei dalijasi duoną ir alų, valgo mėsa ir žuvį. Skirtumas tik tas, kad mėsa ir kai kurie kiti apeiginiai valgiai dažniausiai įsigjami parduotuvėje. Bet kuris XXI a. mėsėdis lygiai galėtų būti apkaltintas kruvinąja auka, ypač jeigu mėsa garuoja ant jo *šventinio* stalo. Krikščionis amerikietis, valgantis šventinį kalakutą Padėkos dienos proga, tad būtų geriausias šiuolaikiško „kruvinosios aukos“ atnašautojo pavyzdys. Net pats JAV Prezidentas turi įsikišti, simboliškai gelbėdamas kalakutą nuo kruvino paaukojimo. Automatizuoti nūdienos gyvūnų žudymo būdai humaniškesni atrodo tik tiems, kas nematė, kaip tai daroma didžiųjų skerdyklų konvejeriuose.

Krikščioniškas konfesinis užsiangažavimas religijotyroje tikrai nepadedą suprasti kito, šiuo atveju baltiškojo kulto reiškinių. Jei nešališkumas tikrai toks jau neįmanomas, tai ar ne pankariau būtų stoti baltų, mūsų pačių, pusėn – atsirastų vilties bent kiek atstatyti istorinių šaltinių iškreiptą tiesą, – užuot iš neapykantos „netikėliams“ vėl papildomai ją kraipius – tik dabar jau ne metraštininko, o tyrinėtojo plunksna... Štai ką apie baltų religijos ir mitologijos rašytinius šaltinius sakė N. Vėlius: „Beveik visi tie šaltiniai parašyti žmonių, nusistačiusių prieš baltus ir jų religiją. Todėl jų informacija negalėjo būti objektyvi, jie visų pirma stengėsi iškelti tuos baltų religijos bruožus, kurie žemintų ją ir jos išpažinėjus. Nusiteikimas prieš baltų papročius jau buvo jaučiamas ir kai kuriuose ankstesniuose šaltiniuose: Prūsijos vyskupo Adalberto biografų darbuose, Magdeburgo analuose, pirmosiose popiežiaus bulėse“ (BRMŠ I, 29). Šiuo požiūriu rašytinių šaltinių deideologizavimas – labai svarbi baltų kultūros tyrinėtojo priedermė. Tuo tarpu krikščioniškas užsiangažavimas gresia tolesniu šaltinių perteikiamos informacijos falsifikavimu ir iškreipto baltų kultūros vaizdo konstravimu. Mokslininkas laisvas išpažinti jam priimtą religiją, tačiau tik ne moksliniame darbe, kuris reikalauja požiūrio į tiriamą reiškinį iš šalies, o ne jausminio susitapatavimo. Ideologinis užsiangažavimas, juoba priešiškas, tikty pamokslininkui, bet ne mokslininkui, ne šiuolaikinio Kultūros, filosofijos ir meno instituto daktarei, Baltų kultūros skyriaus vadovei.

NUORODOS:

1. Prieš tai pasirodę 5 tomai išleisti buvusio savarankiško Kultūros ir meno instituto vardu.
2. Nekruvinajai aukojimo rūšiai aptarti skiriama 11 puslapio eilučių, kruvinajai – 11 straipsnio puslapių.
3. Net ir patys katalikų kunigai savo kankinių veiksniuose yra linkę įžvelgti įžeidžiantį elgesį vietinių tradicijų atžvilgiu. Pvz., kun. P. Rabikauskas, kalbėdamas apie kankinių – Adalberto ir Brunono–Bonifaco mirties priežasčių aplinkybes, rašo: „[...] galbūt ir čia, kaip dažnai kitais atvejais, nemokėta taktiškai prieiti prie krikščionybės nepažįstančių ir misionierių kalbos nesuprantančių gyventojų; gal **nevengta įžeisti jų giliausių jausmų?**...“ (pajuodinta mano – J.V.) (*Rabikauskas P.* Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra / sudarė L. Jovaiša. – Vilnius, 2002. – P. 4).
4. Mirties bausmė ir aukojimas sunkiai supainiojami dalykai. Ir šiandien ne vienoje civilizuota laikomoje valstybėje vykdoma mirties bausmė. Prūsai nebuvo išimtis. Tai liudija keletas iš 17 Erazmo Stelos ir Luko Davido pateiktų krivio krivaičio Brutenio religinių dorinių priesakų:
 - 4) „Visi kraštai ir kaimynai, kurie aukos jų dievams, turi būti mylimi ir gerbiami. Tuos, kurie juos paniekins ar įžeis, mes turime žudyti ugnimi ir lazdomis ir niekada nebūti jų draugais“.
 - 8) „Jeigu vyras ar žmona sulaužytų moterystės priesaiką, tokius reikia sudeginti toli nuo mūsų šventųjų dievų ir jų pelenus išbarstyti vieškelyje; jų vaikai turi būti laikomi netinkamais būti vaidilomis“.
 - 13) „Jeigu kas apsvogė, tai pirmu kartu reikia jį nuplakti su rykšte, antrą kart – su lazda, o trečiu kartu reikia jį atiduoti suėsti šunims toli nuo mūsų dievų“.

- Ta pati ugnis priima ir šventą auką, ir nusikaltėį, skirtumas tik tas, kad nusikaltėliai deginami, kaip sakoma, „toli nuo mūsų šventųjų dievų“, t.y. ne šventvietėje ir, matyt, be apeiginių aukojimo veiksmų.
5. Panašiai, kaip apie Pilėnus, pasakojama ir apie Kulionių (Molėtų raj.) piliakalnio gynėjus, žuvusius ugnies liepsnose, bet atsakiusius pasiūlyti ir priimti jiems svetimą tikėjimą.
 6. Pavyzdžiui, pasak M. Kromerio (1555 m.), „grįždami iš karo, grobį ir vieną iš belaisvių, žymų žmogų, kaip auką sudegindavo ugnyje“ (BRMŠ II, 422); apie tai 1578 ir 1611 m. rašė ir A. Guagnini (BRMŠ II, 473, 488). M. Strykowski žodžiais (1582 m.), „kitą dalį grobio ir keletą žymesnių belaisvių su visa šarvuote, kaip buvo pagauti, dievams paaukodavo – sudegindavo, bet žirgus pirma vaikydami nukamuodavo tiek, jog jie pastovėti nebegalėdavo, ir tik tada sudegindavo“ (BRMŠ II, 545).
 7. Greičiausiai tai tik vienintelio M. Strykowski netikslumas, nes jis buvo pareiškęs, kad A. Gvagninis savajame veikale viską nusirašęs nuo jo.
 8. *Fraenkel E.* Litauisches etymologisches Wörterbuch. – T. II – Heidelberg, Göttingen, 1965. – P. 1041; *Būga K.* Rinkiniai raštai. – T. II. – Vilnius, 1959. – P. 442; *Skardžius P.* Rinkiniai raštai. – T. I. – Vilnius, 1996. – P. 72–73: *šventė* su *šventas* susiję visiškai taip pat, kaip *kaltė* su *kaltas*, *menkė* su *menkas*, *šiaurė* su *šiauras*, *tyrė* su *tyras* ir t. t.
 9. *Būga K.* Min. veik. – T. I. – P. 157; *Fraenkel E.* Min. veik. – T. II. – P. 1041–1042; *Karulis K.* Latviešu etimologijas vārdnīca. – T. II. – Rīga, 1992. – P. 336–338, 339; *Mažiulis V.* Prūsų kalbos etimologinis žodynas. – T. IV. – Vilnius, 1997. – P. 177–179; *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – T. I. – Bern, München, 1959. – P. 630; *Sabaliauskas A.* Lietuvių kalbos leksika. – Vilnius, 1990. – P. 70; *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – T. IV. – Санкт-Петербург, 1996. – P. 585. Ką kalbėti apie atitinkamus vandenvardžius. O ypač giliai ir plačiai šiuo klausimu ne kartą yra rašęs V. Toporovas: *Топоров В. Н.* Об одном архаичном индоевропейском элементе в древнерусской духовной культуре – *svēt- // Языки культуры и проблемы переводимости. – Москва, 1987. – P. 184–246; *Топоров В. Н.* Язык и культура: Об одном слове-символе (К 1000-летию христианства на Руси и 600-летию его в Литве) // Балто-славянские исследования 1986. – Москва, 1988. – P. 3–44; *Топоров В. Н.* Из славянской языческой терминологии: индоевропейские истоки и тенденции развития // Этимология 1986–1987. – Москва, 1989. – P. 3–50;

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

- BRMŠ I – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. – T. I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos / Sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius, 1996.
- BRMŠ II – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. – T. II.: XVI amžius / Sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius, 2001.
- MHM – Мифы народов мира: Энциклопедия / Ред. С. А. Токарев. – T. II. – Москва, 1988.
- Beresnevičius G.* Žmonių aukos Lietuvoje // Šiaurės Atėnai. – 1995, Nr. 6 (250), p. 5; 1995, Nr. 7, (251), p. 5.
- Nuo kulto iki simbolio / Sudarė E. Usačiovaitė. – Vilnius, 2002.
- Usačiovaitė E.* Lietuvių liaudies ornamentai: valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai. – Vilnius, 1988.
- Usačiovaitė E.* Baltiškasis aukojimas // Nuo kulto iki simbolio. – Vilnius, 2002. – P. 56–80.

BOOKS

Offering and self-sacrifice, or how to cast a slur upon the Balts

The article provides the reader with Jonas Vaiškūnas' discussion of the sixth volume *From the Cult to the Symbol* of the series *The Culture of the Ancient Balts* published by the Institute of Philosophy, Culture and Art and with his reply to Elvyra Usačiovaitė's treatment of the issue on the offering of the ancient Balts in her article. The authoress's self-will, which is obvious in her interpretations, according to Vaiškūnas, is too strong, for she asserts that offering included practicing human sacrifices, which makes the data from the sources of the Baltic mythology and religion distorted at times.